

1997. **Januárban** elméleti erdélyi utazásokon vettünk részt, dr. Szarka György vetített-képes színes kalauzolásában, amelynek élő folytatását szervezzük a nyári időszakra. Ezt követően, Vissi Zsuzsanna, a Magyar Országos Levéltár főlevéltárosa avatott be a családfa-, és levéltári kutatás rejtelseibe.

Februárban Dr. Magyar István Lénárd egyetemi tanár előadásában az örmények ősi történelmével foglalkozott, Örmények szerepe Bizáncban címmel, amely a 301-1045 közötti időszak örmény történelmét ölelte át (a kereszténység felvételétől Áni annexió-jáig). Ezen az előadáson bizonyossá vált, hogy az örménység története igen nagy érdeklődést váltott ki a mai fiatalság körében is, akik szép számmal jelentek meg a rendezvényen.

Terveink az 1997-es évre is hasonlóak, bővebben erre a következő számunkban fogunk kitérni.

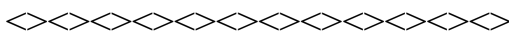
Arra gondoltunk, hogy az elhangzott előadások rövidített anyagát rendszeresen megjelentetjük, feleleveníteni az elhangzottakat, illetve megőrizni a jövőnek az értékes előadásokat. Minden számban egy régi és egy új előadást fognak találni, amelyek mellett lehetőség nyílik hozzászólások, kérések, észrevételek megjelentetésére is. Programajánlatok, beszámolók, családkereső szolgálat mind-mind belefér a klub FÜZETEK-be, amelyek szerkesztését a klubtagok maguk vállalják.

Az elmúlt év sikerein megerősödött hittel kívánok minden kedves Klubtagnak boldog születésnapot!

Budapest 1997. március 20.

dr. Issekutz Sarolta
a Klub háziasszonya

Szerkesztőség: 1922 Budapest Pf. 168.

dr. Sasvári László

EGYHÁZAK ÉS KARÁCSONY.

A "Betlehemben született és jászolba fektetett"- miként egy himnuszban szerepel - Jézus Krisztus feltámadása után parancsot adott apostolainak az Ő tanításának a hirdetésére. Így került a hagyomány szerint Bertalan Örményországba, Tamás Indiába, Márk Egyiptomba és még folytathatnánk! S az apostolok és a tanítványok vezetésével a Krisztus-követők közösségeket, gyülekezetet (eklézsia) alakítottak. Ám jó 300 év kellett, míg a mai értelemben ismert egyházszervezet létrejött, kifejlődött.

Ezt a fejlődést befolyásolták egyes népek hagyományai. Főleg a **görög** és a **latin** nyelvű kulturális környezet. Így jött létre

a görög vagy másként keleti egyház:

a latin vagy római, másként nyugati egyház.

De ezenkívül több jelentős ősi kultúra élt még !

Az egyház szempontjából itt elsőnek említendő az örmény. Világosító Szent Gergely megtérítette az **örmény** királyt, aki 298-ban államvallássá tette a kereszténységet. **Az első teljesen keresztény hitre tért nemzet a világon az örmény!** Sajnos azonban az örmény egyház fejlődése nem volt zavartalan, sokat kellett küzdenie a nemzetnek főleg a perzsákkal, de ez az idő adta a legtöbb örmény szentet. (Világosító Szent Gergelyen kívül Szahág, Meszrop, Vartan, Hripszime és társai). De a vészterhes idők nem tudták elsöpörni az örmény kultúrát. Létrejött az örmény írás. Sok könyvet megőriztek a keresztény ókorból, olyanokat, melyeket ma csak az örmény nyelven történt megmaradás útján ismerünk.

Most szóljunk a többi, kisebb keleti egyházzól is. (Íme majd látjuk: a keleti egyház fogalma nemcsak a görögre, hanem az többekre vonatkozik)

A **szír** kultúra hagyományvilága az alapja a különféle szír egyházaknak. Nagyon sokszínű a történetük. Legalább ötféle fajtája van. Ha a mai állapotukat nézzük, egyes jellemző országokhoz kötve, a következők:

- szír **jakobiták** (Jakab nevű patriarkájukról elnevezve) **Szír**ia;
- szír **maroniták** (Szent Maronról elnevezve) **Libanon**;
- szír **káldok** (a káldeusokról elnevezve) **Irak** és **Perzsia**;
- szír **malabárok** (a Malabár partvidékről elnevezve) és egy későbbi águk, a szír **malankárok - India**.

Az ősi egyiptomi kultúra talaján:

- **koptok** (Egyiptom nevének rövid alakjából) **Egyiptom**;
- s térítésük nyomán: **etiópok - Etiópia**.

Az indiai szíreknek és az etiópoknak még számtalan csoportjuk van részben a népesség szétvándorlása, részben belső küzdelmek következtében.

A kisebb keleti egyházak leválása az egyetemes kereszténységről az V. században következett be. Az egyháznak mint intézménynek a fejlődésével a hittudomány is fejlődött, s elkezdtek a tanítást értelmezni, magyarázni. Egyesek emberi módon gondolkodtak, mintegy kihagyva a vallásból az isteni eredetet, s a hittitkokat emberi értelemmel próbálták megmagyarázni. Mindez 313 után következett be, mikor Nagy Konstantin szabadságot adott az egyháznak.

A IV. sz. elején **Ariusz** alexandriai pap Krisztust csak embernek tartotta. (Egylényegűe az Atyával = homousziosz, vagy csak hasonló = homoiusziosz, azaz, mintegy életvitelével érdemelte ki, Isten Fia legyen. A 325-ben és a 381-ben összeült zsinat úgy fogalmazott, hogy Krisztus egyszerre Isten és Ember.

Voltak más hitmagyarázatok is. A **monofiziták** azt vallották, hogy Krisztus csak Isten, vagyis csak isteni természete, azaz egy természete van (monofizis = egytermészet). A **nesztoriánusok**, Nesztor patriarka követői, szétválasztották Krisztusban az istenit és az emberit, s ennek következtében azt tanították, hogy Mária nem Istenszülő, csak Krisztusszülő. A nesztorianizmust az efezusi zsinat (431), a monofizitizmust a kalcedoni zsinat ítélte el (451). A kisebb keleti egyházakból a káldok és a malabárdok csatlakoztak a nesztorianizmushoz. A többiek monofiziták lettek. (A maroniták nem teljesen, mert ők eredetileg nem egy természetet, hanem csak egy akaratot tanítottak Krisztusban. Ez az irányzat a monotheizmus.) Az örményeket is monofizitaként tartják számon, ők ebbe véletlenszerűen sodródtak bele, mert a perzsákkal való háborúk miatt nem tudtak résztvenni 451-ben a zsinaton. Később azonban bekerültek monofizita szokások az örmény szertartásba, pl. a kehelybe csak bort öntenek, vizet nem. (A bor Krisztus istenségét, a víz emberségét jelképezi.)

Mindegyik keleti egyháznak osztályrészül jutott az üldözés. Ebben egymást túlszárnyalták a perzsák, az arabok és a törökök. Ha ma egy-egy kis létszámú egyházat látunk, ez csak mai állapot, mellyel szemben gazdag múltjuk és történetük van. Nagyon jelentéktelen ma a szír káld egyház. A VI-XIV. század között hatalmas volt, élénk missziót folytatott, egészen Kínáig, (sőt más irányban még Madagaszkárig is) eljutott. Egyes kutatók a tibeti buddhista kolostorokban a harangozást és a tömjénezést szír káld hatásnak tartják.

Bekövetkezett 1054-ben a görög szertartású és a latin szertartású egyház szétválása. Ám az utóbbi, a nyugati egyház sem kerülte el az osztódásokat. A legmeggrázóbb a reformáció volt, mely 1517-ben kezdődött, némi előzmények után (pl. huszitizmus).

Beszélhetünk a német reformációról: **Luther Márton - evangélikus egyház**; a svájci-ról: **Kálvin János - református egyház**; az angolról: **VIII. Henrik - anglikán egyház**. De megjelennek kisebbek is: az **unitáriusok**, akik nem vallják a Szentháromságot, a **baptisták**, akik csak felnőtteket keresztelnek.

A reformáció egyházait **protestáns** egyházaknak nevezzük, eme elnevezés onnan ered, hogy Luther hívei tiltakoztak = protestáltak a német birodalmi gyűlés döntése ellen, mely megtiltotta a prédikálást. A protestáns egyházak közül egyesek sok régi formát, hagyományt megőriztek (anglikánok, evangélikusok), mások a teljes dísztelenségre, egyszerűsége törekedtek (reformátusok, unitáriusok).

Az angol nyelvterületen, főleg Amerikában számtalan újabb válfaj jelent meg:

- a **methodisták**, akik bizonyos gyakorlatok, metódusok szerint élik meg vallásosságukat;
- az **adventisták**, akik próbálják Krisztus második eljövételének az idejét meghatározni;
- a **pünkösdisták**, akik a Szentlélek újabb eljövetelét várják;

Van olyan is, mely katonai formában szervezi meg egyházi életét: **üdvhadsereg**. A legutóbbi zsinatoknak is megvan az ellenzékük: az 1871-es I. vatikáni zsinatnak az **ókatolikuskok**, a II. vatikáni zsinatnak meg különféle tradicionalista csoportok, köztük a legismertebbek Lefebre érsek követői.

Nézzük most az örménység útját, nagyvonalakban, főleg a magyarsággal kapcsolatosan !

Az örmény egyházhoz tartozott eredetileg a grúz egyház is, de az idővel átvette a görög szertartást. A középkori örmény királyság, mely a XIII. században szűnt meg, a kereszt-háborúk idején igyekezett Nyugattal kapcsolatot teremteni. Formailag is közeledtek. Például a püspökök e kortól mind a mai napig a római egyházban használatos püspöksüveget és pásztorbotot használják. Az ősi keleti korona és a kígyós pásztorbot megmaradt az apáti rangú papság (vartabed) jelvényének.

A liturgiát (a misét) is a római formákhoz igazították. Ha külsőleg nézzük, ma az örmény mise felépítésében a rómaihoz hasonlít, de szövegében görögös, sok párhuzam is van.

A Nyugattal való kapcsolatnak egyik eredménye, hogy ma az örménység egyrésze (kb. 10 %-a) **örménykatolikus**. A királyság bukása után sokfelé vándoroltak szét az örmények. A XIII. századra megy vissza a lemergi örménykatolikus érsekség eredete is. Ez a második világháború végéig állott fenn. (Egykori székesegyháza ma a lemergi múzeum ikontára!) Az örménykatolikuság életében jelentős szerepet játszott a XVIII. század elejétől a **mechitarista** rend. Mechitar nevű pap alapítása, a név jelentése. vigasztaló. A rend sok vándorlás után Velencében lelt otthonra. A napóleoni időkben szétválás történt. A szerzetesek egyrésze Triesztbe, majd Bécsbe költözött. (A velenceieknek Erzsébetvárosban volt kolostoruk, míg a bécsiek Budapestet látták el.) Mind **Velence**, mind **Bécs** ma is jelentős örmény kultúrközpontok.

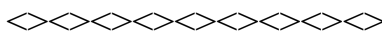
Magának az örmény ortodox (gregoriánus vagy luszavorcsagan = megvilágosított) egyháznak a szervezetét nagyon tönkretették az üldözések. Ma két **katholikosz** (egyetemes főpásztor) áll az élén. A jelentősebb és valóságos hatalmat gyakorló **Ecsmiadzinban** van, a másik inkább csak névleges: Szíriában. Két patriarka is van: **Konstantinápolyban** és **Jeruzsálemben**, kevés hívővel. Ma az örmény egyház mindenütt megtalálható a világon. Sajnos a megoszlás is. Pl. Los Angeles-i örménység négyfajta egyházi szervezethez tartozik ! A protestáns egyházak is toboroztak híveket. A század elején az üldözések következtében egy német evangélikus lelkész, **Johannes Lepsius** segíteni próbált, s evangélikus missziók, iskolák, árvaházak keletkeztek örménylakta vidékeken. (Ehhez mások is csatlakoztak, de kb. 2-3 % lett protestánssá az örménységből.)

Ejtsünk mostmár szót az örménység és a magyarság kapcsolatáról. Térítettek az örmények a vándorló magyarok között, és sok feljegyzés van öseinkről az örmény krónikákban. Van olyan vándorláskori temető, melyben az antropológiai leletek 51 %-ban armenoid jelleget mutatnak. Az örmény építészeti jellegzetességeket a magyarok magukkal hozták. Ilyen jellegzetességek felfedezhetők két korai Árpád-kori, Heves megyei

templomon: Feldebrő, Tarnaszentmária. A középkorban (XIII. sz.) Esztergomban volt örmény kolónia. A török időkben sok helyen az örményeket a **görögökkel együtt** említik. A tokaji görög kereskedők kiváltságlevelét a XVII. században I. Lipót király adta ki "görög, rác és örmény" kereskedők részére. Egy tokaji barokk kapu felett látható a kereskedőtársulat jelvénye, a tokajiak örmény-görög kereskedőjelvényként ismerik. Borovszky Sámuel Zemplén megyei monográfiájában a tokaji ortodox templomot örmény templomnak nevezi. Érdekes, hogy a legjelentősebb tokaji kereskedőcsalád neve: Karácsonyi

Kár, hogy Erdélyben csak a 4 ősi - az 1671. évi beköltözés utáni - alapítású egyházközség volt és van, továbbiak alapítására nem nyílt lehetőség. (Ennek oka szerintem az, hogy az erdélyi püspökség újabbak alapítását a múltban nem igen pártfogolta, s ennek oka az eltérő liturgikus nyelvben keresendő, amikor még latin volt a római katolikus mise nyelve !) Az Erdély szerte szétszóródott, illetve még az Alföldre is eljutott örménység nagy része római katolikussá lett. (Jóllehet az un. elkeresztelés egyházjogilag még senkit sem tesz át a másik szertartásba !)

De bármilyen egyházhoz is tartozunk, a karácsony azért közös ünnepünk. Az ortodox örmény egyház összevontan ünnepli a vízkereszttel. A görög egyház zsolozsmájában vannak olyan énekek, melyek fényesebb ünnepnek nevezik a vízkeresztet. A nép azonban szereti a karácsonyt és ragaszkodik hozzá. A magyarországi görög katolikus gyakorlatban élnek olyan karácsonyi énekek, melyeknek megvan a ruszin és a román megfelelőjük is. Sok a népszokás: betlehemezés, pásztorjátékok, kántálás. Az etióp egyházban minden hónap végén megülik. A szentek közül Assisi Szent Ferenc igen szerette, 1223-ban az itáliai Greccio városka mellett egy barlangban ő állított először betlehemet. Az evangélium szerint az angyalok így énekeltek karácsony éjszakáján: **Dicsőség a magasságban Istennek és béke a földön és jóakarát az embereknek!** A békeségnek és jóakarátnak kell összekötnie minket embereket, s így valósul meg az Isten dicsősége is.

Dr. Magyar István Lénárd:

ARMÉNIA ÉS BIZÁNC

(Az örmények szerepe Bizáncban)

I. rész.

A kereszténység felvételétől Áni annexiójáig (301-1045)

Az örmény történelem alakulását nagymértékben befolyásolta, hogy az Ararát és környéke, az örmény fennsík a mindenkori nagyhatalmak ellentétes érdekszférájában terült el, s ütközőzóna volt az Eufrátesz és a Kaukázus között, mind a rómaiak és a perzsák, mind pedig Bizánc és az arab kalifátusok harcai során. Önálló állami létét időről időre a